

Гуренко Дмитро Юрійович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.35

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 348 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянуто питання щодо характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 348 КК України, яка встановлює відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу.

Ключові слова: об'єкт злочину, працівник правоохоронного органу, посягання на життя.

Рассмотрены вопросы относительно характеристики объекта и преступления, предусмотренного ст. 348 УК Украины, которая устанавливает ответственность за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа.

Ключевые слова: объект преступления, сотрудник правоохранительного органа, посягательство на жизнь.

Questions concerning the characteristic object of the crime provided article 348 the criminal code of Ukraine which establishes responsibility for an encroachment on life of the employee of law enforcement body are considered.

Key words: the object of a crime, the employee of law enforcement body, an encroachment on life.

Постановка проблеми: Визначення об'єкту є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного посягання. «Правильне вирішення питання про об'єкт злочину, – вказує В. Я. Тацій, – має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт має істотне значення такого для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливає на зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину, є вихідним при кваліфікації злочинів, побудови системи Особливої частини КК. Усе це дозволяє зробити висновок, що проблема об'єкта злочину є однією з основних у науці кримінального права» [1, с. 100]. І ця проблема має пряме відношення до такого злочину як посягання на життя працівника правоохоронного органу і складу злочину, який встановлює відповідальність за цей злочин, що передбачений ст. 348 КК України.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано

розв'язання даної проблеми. Окремі проблеми об'єкта злочину взагалі і посягання на життя працівника правоохоронного органу зокрема досліджувалися у працях таких вітчизняних вчених як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, П. А. Воробей, О. В. Глушков, В. Т. Дзюба, С. І. Дячук, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, П. П. Михайленко, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, С. С. Яценко та інших вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про те, чому саме завдається безпосередньої шкоди під час вчинення злочину передбаченого ст. 348 КК України в літературі вирішується неоднаковим чином з того моменту, як ця спеціальна норма була введена у кримінальне законодавство.

Визначаючи безпосередній об'єкт посягання на життя працівника міліції або народного дружинника, І. І. Солодкін вказував: «Безпосередній об'єкт злочину – життя цих осіб, на яке винний посягає у зв'язку зі службовою або громадською діяльністю по охороні громадського порядку» [2, с. 343].

Не погоджуючись з таким визначенням об'єкта цього злочину, Г. Ф. Поленов зазначав наступне: «Однак окремі криміналісти визначають об'єкт цього злочину занадто вузько. Так, І. І. Солодкін в якості об'єкта визнає лише життя працівника міліції або народного дружинника, але життя працівника міліції не може розглядатися як єдиний безпосередній об'єкт, бо даний злочин передбачений не як злочин проти особи, а як злочин проти порядку управління. Специфіка даного злочину, віднесення його до групи злочинів проти порядку управління визначається другим безпосереднім об'єктом – нормальної діяльністю органів міліції або добровільних народних дружин» [3, с. 39–40]. Тобто, на думку Г. Ф. Поленова, цей злочин передбачає наявність ще одного об'єкту – нормальної діяльності органів міліції або добровільних народних дружин, – але такий об'єкт має певне другорядне значення.

З Г. В. Поленовим у цілому погоджується П. П. Андрушко, який в одному з підручників, коментуючи положення ст. 190-1 КК 1960 року, визначає об'єкт цього злочину таким чином: «Об'єкт злочину – життя названих у ст. 190-1 КК суб'єктів, здійснення відповідних управлінських функцій, а також життя близьких родичів окремих з цих суб'єктів» [4, с. 698].

Вчені В. В. Сташис і М. І. Бажанов, навпаки, вказують на інше співвідношення між цими об'єктами. Розглядаючи діяння, передбачене ст. 190-1 КК УРСР, вони пишуть: «Воно є найбільш тяжким зі всіх злочинів проти порядку управління. Його соціальна небезпечність обумовлена тим, що воно посягає не тільки на

нормальну діяльність органів міліції і народних дружин, але й на життя працівників міліції і народних дружинників. Отже виходить, що безпосереднім об'єктом цього злочину є нормальна діяльність органів міліції і народних дружин по охороні громадського порядку, а також життя працівників міліції і народних дружинників» [5, с. 21].

Таку позицію підтримує багато інших вчених. «Об'єктом даного злочину, – стверджує С. І. Дячук, – є регламентована нормативно-правовими актами діяльність правоохоронних органів, а також діяльність громадських формувань з охорони громадського порядку, їх авторитет. Додатковим обов'язковим об'єктом даного злочину є життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону та військовослужбовця» [6, с. 1119].

О. О. Дудоров з цього приводу зазначає: «Основний безпосередній об'єкт злочину – нормальна службова діяльність працівників правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку. Додатковим об'єктом є життя зазначених у диспозиції ст. 348 осіб» [7, с. 956]. В. А. Клименко також звертає увагу на наступне: «Безпосереднім об'єктом злочину є авторитет потерпілих та органів, в яких вони працюють, займаються громадською діяльністю або проходять службу, а також їх життя та життя близьких родичів працівника правоохоронного органу» [8, с. 510].

Проте досить часто, особливо у науково-практичних коментарях та підручниках, взагалі не йдеться про об'єкти цього злочину та їх ієрархію, а розкривається лише суспільна небезпечність посягання і вказується, на що саме посягає цей злочин.

Так, В. А. Клименко в одному з коментарів до КК, здійснюючи тлумачення положень ст. 190-1 КК в її редакції 1991 року, пише наступне: «Суспільна небезпечність злочину полягає в тому, що, посягаючи на життя працівника міліції, народного дружинника чи військовослужбовця, винна особа намагається таким чином перешкодити їм нормально здійснювати охорону громадського порядку або помститися за таку діяльність шляхом позбавлення їх життя» [9, с. 590].

В. І. Шакур, коментуючи положення ст. 190-1 КК в її редакції 1996 року, зазначає наступне: «Суспільна небезпечність злочину полягає в тому, що, посягаючи на життя судді, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи військовослужбовця, винна особа намагається таким чином перешкодити їм нормально здійснювати свої службові обов'язки та охорони громадського порядку або

помститися за таку діяльність шляхом позбавлення їх життя» [10, с. 696].

Такого роду тлумачення щодо ст. 190-1 КК 1960 року мали місце також і в інших коментарях до Кримінального кодексу та підручниках [11, с. 567; 12, с. 788] та мають місце в сучасних виданнях, в яких коментуються положення ст. 348 КК 2001 року [13, с. 542; 14, с. 332].

Незважаючи на відсутність єдності думок щодо визначення основного і додаткового об'єкта розглядуваного злочину, слід констатувати, що всі позиції є правильними, якщо їх розглядати з різних боків, а саме: з точки зору визначення об'єкта злочину як явища реальної дійсності або з точки зору встановлення ознак складу злочину, передбаченого певною статтею закону. У зв'язку з цим для визначення власної думки з приводу цієї дискусії бажано приєднатися до позиції тих вчених, які звертають увагу на те, що у випадках, коли діяння посягає не на один об'єкт, а на два і більше, слід чітко розрізняти об'єкт злочину як явище реальної дійсності й ознаки об'єкта у складі злочину як формальної юридичної конструкції, оскільки у складі злочину основним об'єктом, який у свою чергу визначає і родову належність цього складу, а відповідно й розміщення у тому чи іншому розділі Особливої частини КК, буде той, який таким вважає законодавець, хоча в реальній дійсності посягання здійснюється на обидва об'єкта одночасно, і який з них фактично буде виступати основним, залежить від конкретних подій та суб'єктивного ставлення до них винної особи.

Різноманітність підходів до визначення основного об'єкта свідчить про дві обставини.

По-перше, це дає підстави стверджувати, що чітко поділити об'єкти на основний і додатковий можна тільки щодо складу злочину, а не щодо злочину, як явища реальної дійсності. Тому слід погодитись з В. П. Ємельяновим, що так звану класифікацію об'єктів по «горизонталі» варто віднести до категорії «склад злочину», а не до категорії «злочин».

По-друге, посягання на життя працівника правоохоронного органу як злочин, що вчинюється в реальній дійсності, завжди є принаймні двооб'єктним, а у багатьох випадках багатооб'єктним (поліоб'єктним), незалежно від того, яким чином врахував це законодавець або зовсім не врахував. Саме такими постають і досить близькі до розглядуваних злочинів злочини проти правосуддя, тому здається досить цікавою характеристика об'єктів злочинів проти правосуддя, яка наводиться у навчальному посібнику, підготовленому вченими Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», таким

чином: «Злочини проти правосуддя переважно є двооб'єктними (наприклад, за ст. 371 КК України) або навіть поліоб'єктними (наприклад, за ч. 1 ст. 377 КК України), оскільки при їх вчиненні в якості додаткового безпосереднього об'єкта можуть виступати суспільні відносини, які забезпечують конституційні права і свободи, життя, здоров'я, честь і гідність особи, відносини власності тощо. Кожен із названих об'єктів самостійно охороняється кримінальним законом, проте при вчиненні злочинів цієї групи суспільні відносини неминуче ставляться під загрозу заподіяння їм шкоди чи вона їм фактично завдається в разі впливу на основний безпосередній об'єкт посягання. Наявність додаткового безпосереднього об'єкта підвищує суспільну небезпечність відповідних злочинів проти правосуддя і тягне за собою посилення кримінальної відповідальності за їх вчинення» [15, с. 10].

Багатооб'єктність розглядуваних злочинів змушує законодавця визнавати один з них основним, відповідно до чого визначати й родову належність складу злочину, що передбачає злочинне діяння. Але різноманітність у визначенні об'єктів злочинів як основного або додаткового породжує різноманітність й у визначенні родової належності складу злочину, тому однакові склади злочинів у кодексах різних держав або в кодексі однієї держави (в різні періоди) можуть належати до різних розділів (глав) Особливої частини КК. Це демонструє також розвиток вітчизняного закону про кримінальну відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, а також зарубіжний досвід криміналізації цього діяння.

Виходячи з цього, багато вчених висловлює думку, що в реальній дійсності існує лише один об'єкт – безпосередній, а що стосується інших об'єктів, які зазвичай класифікуються по «вертикалі» – загальний, родовий, видовий тощо – то вони є не явищами реальної дійсності, а науковими абстракціями, і вони, так само як і поділ об'єктів на основний і додатковий, мають стосунок не до категорії «злочин», а до категорії «склад злочину», яка, у свою чергу, також є науковою абстракцією.

У зв'язку з тим, що цей склад злочину передбачений ст. 348 міститься у Розділі XV Особливої частини КК, то як ознаки родового об'єкта слід визнати авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Але в науковій літературі висловлюються сумніви щодо чіткості та точності саме такого визначення родового об'єкта складів злочинів, що містяться у цьому розділі.

У зв'язку з цим здаються цікавими такі думки В. І. Осадчого: «Етимологічне розуміння терміна «авторитет» означає – загально визнане значення, вплив, поважність (особи, організації, ко-

лективу, теорії тощо). Тобто авторитет – таке явище, котре складається (виникає) в ході діяльності державних органів чи громадських організацій. Інакше кажучи, воно вторинне порівняно з порядком функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян.

Вчиняючи злочини передбачені розділом XV Особливої частини КК, суб'єкт насамперед прагне вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений у державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Тобто при вчиненні цих злочинів завжди заподіюється шкода чи ставляться під загрозу пошкодження відносини управління, що і слід визнавати родовим об'єктом» [16, с. 96].

Ця позиція щодо визначення ознак родового об'єкта фактично підтримується іншими дослідниками, які, хоча й не заперечують правильність назви Розділу XV, але розкривають зміст родового об'єкта саме через ознаки управлінської діяльності.

Так, Л. В. Дорош указує: «Родовим об'єктом цих злочинів є певна група суспільних відносин, що виникають між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян і фізичними особами, у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих функцій із метою захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб» [17, с. 397].

Ю. П. Дзюба, розкриваючи ознаки видових об'єктів складів злочинів, що містяться у Розділі XV Особливої частини КК, здійснює це наступним чином: «Такими видовими об'єктами злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян є: 1) відносини у сфері забезпечення нормального використання державних символів; 2) відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності організацій та об'єднань громадян; 3) відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності представників влади, працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань; 4) відносини у сфері інформаційного забезпечення управління в галузі документообігу; 5) відносини у сфері забезпечення нормального використання ліній зв'язку і спеціальних засобів негласного отримання інформації; 6) відносини у сфері забезпечення встановленого порядку реалізації прав і дотримання обов'язків» [18, с. 194].

Тобто в обох згаданих наукових положеннях суть та зміст родового та видового об'єктів, передбачених у Розділі XV складів злочинів, виявляється шляхом звернення до ознак управлінської діяльності.

У зв'язку з цим, слід цілком погодитись з наступним висновком В. І. Осадчого: «Викладене дозволяє констатувати, що уповноважені особи органів виконавчої влади та об'єднань громадян здійснюють управління. Інакше кажучи, виконання представником влади, працівником правоохоронного органу службових обов'язків, членом громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцем обов'язків щодо охорони громадського порядку – це управлінська діяльність» [16, с. 97].

Отже, родовим об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 348 КК, слід визнати управлінську діяльність.

Видовим об'єктом розглядуваного складу злочину можна вважати діяльність представників влади, працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань. Виокремлення саме такого видового об'єкта обумовлюється науковими позиціями щодо цього аспекту, які були висловлені Л. В. Дорош [17, с. 398] і Ю. П. Дзюбою [18, с. 194].

Що стосується ознак безпосереднього об'єкта, то слід зауважити, що, хоча в реальній дійсності цей злочин може бути як двооб'єктним, так і багатооб'єктним (поліоб'єктним), склад злочину, передбачений ст. 348 КК, чітко визначається в законі як двооб'єктний, відповідно до ознак якого основним безпосереднім об'єктом складу злочину є діяльність правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя зазначених у цій статті закону осіб.

Відповідно до конструкції складу злочину цей склад не містить ознак предмета злочину. У кримінально-правовій науці злочини, передбачені такими складами, зазвичай називаються безпредметними [1, с. 105; 19, с. 33], тому питання про предмет злочину в цій роботі не розглядається.

Потерпілим від цього злочину згідно з чинною редакцією ст. 348 КК можуть бути:

а) працівник правоохоронного органу, тобто особа, яка зазначена ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [20];

б) близький родич працівника правоохоронного органу, тобто особа, яка вказується в ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», а саме: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки; « [20];

в) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

г) військовослужбовець.

Якщо посягання здійснюється на такого працівника правоохоронного органу, який підпадає під перелік державних діячів, встановлений у ст. 112 КК України, дії винного кваліфікуються за останньою статтею.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки: що стосується ознак безпосереднього об'єкта, то слід зауважити, що, хоча в реальній дійсності цей злочин може бути як двооб'єктним, так і багатооб'єктним (поліоб'єктним), склад злочину, передбачений ст. 348 КК, чітко визначається в законі як двооб'єктний, відповідно до ознак якого основним безпосереднім об'єктом складу злочину є діяльність правоохоронних органів, а також встановлений порядок охорони громадського порядку, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя зазначених у цій статті закону осіб.

Відповідно до конструкції складу злочину цей склад не містить ознак предмету злочину. У зв'язку з цим вважаю доцільним приєднатися до позиції тих вчених, які називають такі злочини безпредметними.

Потерпілим від цього злочину згідно зі ст. 348 КК можуть бути: а) працівник правоохоронного органу; б) його близький родич; в) член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону; г) військовослужбовець.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.
2. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. М. Д. Шаргородского и Н. А. Беляева. – М. : Госюриздат, 1962. – 478 с.
3. Поленов Г. Ф. Ответственность за преступления против порядка управления / Г. Ф. Поленов. – М. : Юрид. лит., 1966. – 136 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
5. Сташис В. В. Преступления против порядка управления : учеб. пособ. / В. В. Сташис, М. И. Бажанов. – Х. : Юрид. ин-т, 1971. – 75 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – (2-е вид., перероб. та доп.) – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 6-те вид., перероб. та доп. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.
8. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. А. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за заг. ред.

М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Спеціальний випуск / відп. ред. Я.Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко ; спец. ред. В. І. Антипов, В. А. Клименко. – К., 1994. – 800 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. В. Ф. Бойка, Я.Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. – К. : Юрінком, 1997. – 960 с.

11. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. та ін. ; відп. ред. Шакун В. І.). – К. : НАВСУ ; Правові джерела, 1998. – 896 с.

12. Уголовный кодекс Украины: научно практический комментарий / отв. ред. Яценко С. С., Шакун В. І. – К. : Правові джерела, 1998. – 1088 с.

13. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части : учебник / под ред. докт. юрид. наук, проф. Е. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2002. – 672 с.

14. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – 496 с.

15. Злочини проти правосуддя : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В. І. Тютюгіна. – Х. : Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – 160 с.

16. Осадчий В. Об'єкт і система злочинів, передбачених розділом XV КК України / В. Осадчий // Право України. – 2004. – №2. – С. 96–99.

17. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за заг. ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид. перероб. і доп. – К. : Юрінком-Інтер, 2004. – 544 с.

18. Дзюба Ю. До питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у чинному КК України / Ю. Дзюба // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – №1 (56). – С. 188–194.

19. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 168 с.

20. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2013
